

Két kor határán

Született 1943-ban Szombathelyen. Közgazdász, az MTA Világgazdasági Kutató Intézet igazgatója. A közgazdaságtudományok kandidátusa.

A szerző a *Társadalmi szolidaritásért* című konferencián elhangzott előadásának szerkesztett változatát közöljük.

Mindenekelőtt szeretném megköszönni a meghívást, amelynek nagy örömmel tettem eleget. Próbáltam végiggondolni, hogy öt, nyolc perc alatt hány gondolatot lehet elmondani. Én három dologról szeretnék beszélni. Először arról, hogy tulajdonképpen hogy értékelhető az elmúlt néhány év, másodszer arról, hogy milyen kihívások zajlanak a világban, amelyek tetszik, nem tetszik, minket is el fognak érni, és ezekre választ kell adnunk. Harmadszor pedig néhány gondolatot osztanék meg Önökkel arról, hogy miért áll Magyarország keresztúton, ahol bizonyos kérdésekre ma kell megadni a választ és ezek nem halaszthatók. Mind a három témához három gondolatot fűzök.

Az 1989-90-es fordulat

Hármas átalakulás

Először tehát, 1989 lényege az én számomra — és most talán sarkítottan fogok fogalmazni — alapvetően nem a tervgazdaságból a piacgazdaságba, és az egypártrendszerből a demokráciába való átmenet. Ezek természetesen szükséges eszközök. Ennél jóval lényegesebb azonban, hogy 1989 Magyarország számára történelmi távlatokban megnyitotta a modernizáció kapuját. Amíg évszázadokon keresztül az ország törekvése volt, hogy föl tudjon zárkózni a fejlett világhoz, a körülmények, a történelem 1989 után ezt lehetővé tette. A történelem ugyanakkor, miközben kegyes volt, nagyon kegyetlen is volt. Gyakorlatilag egy fél generációra ruházta rá három, történelmileg is súlyos fejlesztésnek, átalakulásnak a terhét. Először a felzárkózást a világhoz, másodszer a rendszerváltást, harmadszor pedig az európai integrációba, és ezen keresztül egy szélesebb világba való bekapcsolódást. Ezek bármelyike önmagában is embert próbáló, társadalmat formáló kihívás lenne. A három együtt óriási feladatot jelent, amely minden ország esetében azonnal előtérbe állítja a képességeket, amelyek a történelemben, a nemzeti tudatban, az önbizalomban vagy esetleg annak hiányában, a civil szervezetek fejlettségében sűrítődnek.

A modernizáció ára

Második gondolatom, hogy ennek a modernizációnak, ennek az átalakulásnak óriási társadalmi költségei vannak. Tisztán kell látnunk, hogy ez hatalmas költségek nélkül nem vihető végbe. Ha azonban nem sikerül ezt a feladatot megoldani, annak a költségei még súlyosabbak lennének, mint azok a költségek, amelyekkel most számolunk. Természetesen szükség van, ahol lehet, ezeknek a költségeknek a csökkentésére, és ehhez kettős program kell. Az egyik oldalon a lehető leggyorsabban és leghatékonyabban előre-

haladni az átalakulásban, a másikon pedig olyan védelmező-ellenálló rendszert kiépíteni, ami biztosítja, hogy a társadalom szövete nem szakad szét. Mert ellenkező esetben hiábavalóak lennének az óriási erőfeszítések.

Az újraelosztás formái

A harmadik gondolatom: tekintettel arra, hogy Magyarország közepesen fejlett és fizikai tőkében nem különösebben jól ellátott ország — és úgy látszik, sajnos lelki tőkében sem —, ebben az esetben a tőkefelhalmozás, a beruházás erősítése alapvető követelmény. Ez pedig olyan újraelosztást igényel, amelyben természetesen kívülről kaphatunk forrásokat, amiket felhasználunk, és erre szükségünk is van, alapjában azonban ezeket itthon kell előteremteni. Mégpedig négy különböző szinten, amelyek közül csak egyről szoktunk beszélni. Arról, hogy a fogyasztást csökkenteni kell és a beruházásokat növelni, ami tulajdonképpen a fizikai tőke felhalmozása. Ez vezet az anyagi természetű jövedelem-újraelosztáshoz. De van emellett három másik terület, amelyről kevesebbet beszélünk, és legalább olyan fontosak. A másik elem a szellemi tőke újraelosztása, nevezetesen az idővel való gazdálkodás, hogy az emberek az idejüknek bizonyos hányadában, és a korábbiaknál nagyobb hányadában, képezzék magukat. A harmadik a pszichológiai tőke. Ez a bizalom felé, a jövőkép érdekében való újraelosztás. Végül a negyedik az erkölcsi szolidaritás, a közösség vállalása, ami, úgy gondolom, hogy az értékrendben igényel „jövedelem-újraelosztást”.

A világ változásai

A jövedelmek újraelosztása

A világgal kapcsolatban három gondolatot fogalmazok meg dióhéjban. Először: világméreteken folyik egy jövedelem-újraelosztás nemcsak országok között, hanem egyes országokon belül is. A nemzetközi szervezetek legutóbbi adatai arról tanúskodnak, hogy a szegények és gazdagok közötti rés világméreteken tágul. Ez növekvő világprobléma lesz a következő időszakban, amelynek a magas munkanélküliség tulajdonképpen még csak további élesztője. Szeretném azonban azt is hozzátenni, hogy nemcsak a gazdagok és szegények közötti ellentét nő. Sokkal nagyobb problémává válik számos országban, így nálunk is, az azonos szinten élők közötti egyenlőtlenség. Nevezetesen az, hogy jövedelemben ugyanazon a szinten élünk, de egyesek ezért nagyon keményen dolgoznak, nagyon felkészült munkát végeznek, mások pedig ugyanezt nem felkészült munkával, esetenként ajándékként, jutalomként, szociális segélyként és egyéb jogcímenek kapják meg, minden ellenszolgáltatás nélkül. A jövedelem-újraelosztás ezen kívül statisztikailag nem mérhető módon is folyik, és ezt most pozitív értelemben mondom. Családokon belül igenis folyik az idősek, a kevésbé alkalmasak támogatása, és ezt semmiféle statisztika-

ka nem méri. Amikor a civil szervezetekről, ezek fontosságáról és a társadalmi kohézióról beszélünk, ezt valahol a családi hajszálerekig kell visszavezetni.

Az informatikai társadalom

A második az informatikai társadalom világméretű kihívása. Három pozitív dolgot szeretnék kiemelni. A 21. század az információk társadalma, ami egyrészt innovációt igényel. Ebben Magyarország bizonyára a világ élvonalában van. Másrészt kooperációt igényel, annak ellenére, hogy mindenki elvileg otthon dolgozhat, de egy világméretű hálózat részeként. Ebben bőven van javítanivalónk. Harmadrészt az előnyök kihasználása flexibilitást igényel. Ennek szigorú intézményi és jogi keretei vannak, és e keretek kijátszását nem flexibilitásnak nevezem, hanem valami másnak.

A globális verseny

Harmadszor: globális verseny folyik. A 21. században csak azok az országok lesznek vagy maradnak versenyképesek, amelyek nemcsak árban, minőségben, szállítási határidőben, hanem társadalmi értékrendben is versenyképesek. A 21. század a társadalmak, az értékrendek versenye, és nemcsak az áruké, áraké és minőségé. Természetesen ezek egymástól nem elválaszthatóak.

Magyarország keresztúton

A gazdasági és társadalmi folyamatok kapcsolata

Nagyon kevésbé vesszük figyelembe azt, hogy a gazdasági, politikai, társadalmi, pszichológiai folyamatok között fáziseltolódás van. Bejelentenek egy programot, nevezzük úgy, hogy egy kemény programot, amely a lakosságot sokkolja, de közvetlenül még nem érezheti negatív gazdasági hatását. Egy idő után azonban ez érezhetővé válik, majd megjelennek következményei társadalmi szinten, és utána megjelennek pszichológiai szinten is. Miközben a gazdaság már felfelé ívelő pályán van. Tehát az a helyzet áll elő, hogy a politikusok azt mondják, hogy nem értik, miért van ez a nagy elégedetlenség, amikor bizonyíthatóan megindult a gazdasági növekedés. Ezt kíséri azonban, erre rakódik rá az előző időszak negatív hordaléka. Most a nagy kihívás az, hogy ne hogy ezen a ponton bukjon meg az ország. Nehogy felfelé ívelő pályát törjön ketté ez a fáziskésés miatt előálló, egyébként teljesen törvényszerű elégedetlenség.

Az egyén szabadsága és felelőssége

Második megjegyzésem: 1948-ban született Magyarországon egy kényszerű kompromisszum. Az egypártrendszer közölte, hogy állampolgári jogok nincsenek, demokratikus jogok nincsenek, cserében viszont az állam mindenről gondoskodik. Lakásról, szubvencionált árakról, ingyenes oktatásról és egészségügyről. 1989-ben ez a kompromisszum megszűnt. Mi akartuk megszűntetni, amikor visszaszereztük a demokratikus jogokat. De senki azóta nem mondta el, vagy tudatlanságból, vagy mert valami miatt nem akarta, hogy ha a kompromisszum egyik oldala megszűnik, akkor a másik oldalát is változtatni kell. Az nem megy, hogy

az egyik oldalon minden joggal rendelkezünk, és amikor probléma van, mert felelőtlenül élünk és felelőtlenségünk következményeivel szembesülünk, akkor azt majd az állam el fogja intézni. Az egyéni felelősségérzetnek minden szinten sokkal nagyobb szerepet kell játszania, enélkül nincs civil társadalom. Teremthetem a legjobb körülményeket az oktatásban, ha valaki nem hajlandó azokat igénybe venni, akkor nem tudom megtanítani. Az államnak van szerepe az egészségügyben, de az egyénnek is legalább akkora felelőssége van, hogy egészségét megőrizze. Ezeket a kérdéseket, sajnos, még mindig nem tudjuk megfelelően megbeszélni a társadalommal.

Nemzeti felelősségvállalás

Utolsó megjegyzésem: másutt is, de nálunk különösen, elkerülhetetlennek látszik egy úgynevezett intergenerációs szerződés. Ma már nemcsak arról van szó, hogy a társadalom különböző rétegei között a jövedelmek újraelosztása érdekében valamilyen egyezséget kell kötni. Az egyik oldalon áll a szakszervezet, a másik oldalon a munkaadó, vagy az egyik oldalon mondjuk a vegyipar és a másik oldalon a mezőgazdaság, és ezek valahogy egymás között kiegyeznek. Nem szektorok közötti jövedelem-újraelosztásra van szükség. A társadalomban van erre szükség, különben nem lehet finanszírozni a nyugdíjakat, a modern egészségügyi rendszert finanszírozni (a jelenlegit egyébként egyáltalán nem lehet), és nem lehet modern oktatási rendszert sem finanszírozni. Ebben, úgy érzem, mindenkinek óriási szerepe van, és az ország csak akkor tud sikerrel átlépni a 21. századba, ha ezen a szinten is meg tudja teremteni a nemzeti közösséget és a nemzeti felelősséget.